

12. Караяни А.Г. Психологическая реабилитация участников боевых действий / Караяни А.Г. – М., 2003. – 80 с.

13. Новиков В.С. Психофизиологическое обоснование проблемы коррекции и реабилитации участвовавших в боевых действиях военнослужащих / В.С. Новиков, А.А. Боченков, С.В. Чермянин // Военно-медицинский журнал. – 1997. – № 3. – С. 53–56.

14. Шестопалова Л.Ф. Особенности социально-психологической адаптации ветеранов боевых действий в Афганистане (медико-психологические аспекты) / Л.Ф. Шестопалова // Украинский медицинский альманах. – 2000. – Т. 3. – № 2. – С. 183–184.

15. Яковенко С.І. Теорія і практика психологічної допомоги потерпілим від катастроф (на прикладі постчорнобильської ситуації): дис... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Сергій Іванович Яковенко. – К., 1998. – 484 с.

16. Воробьев А.И. Синдром посттравматического стресса у ветеранов войны, перенесших боевую психическую травму / А.И. Воробьев // Военно-медицинский журнал. – 1991. – № 8. – С. 71–74.

17. Психологические последствия участия военнослужащих в боевых действиях в Чеченской республике и их медико-психосоциальная коррекция / А. Л. Иванов, Н.В. Жуматий, В.В. Рубцов, М.В. Давлетшина // Московский психотерапевтический журнал. – 2003. – № 4. – С. 48–54.

18. Проблемы социальной реабилитации участников войны в Афганистане (1979 – 1989 гг.): сб. Рос. акад. наук. Институт социологии РАН / отв. ред. А.В. Кинсбургский, М.Н. Топалов. – М., 1995. – 139 с.

19. Тімченко О.В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування : [монографія] / Тімченко О.В. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр.справ, 2000. – 268 с.

20. Тимченко А.В. Психогении в экстремальных условиях. Боевая психическая травма и методы ее коррекции: [учебное пособие] / Тимченко А.В. – Харьков: ХВУ, 1995. – 91 с.

УДК159.923.2. 33

Ушакова І.М., к. психол. н., доцент, доцент кафедри ПДОУ НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто проблему професійної ідентичності як одного з аспектів соціальної ідентичності особистості. Проведено дослідження показників професійної ідентичності студенток стаціонару та заочного відділення, виявлена специфіка статусів ідентичності у виділених групах.

Ключові слова: ідентичність, професійна ідентичність, образ Я, статуси професійної ідентичності.

В статті розглянуто проблему професійної ідентичності як одного з аспектів соціальної ідентичності людини. Проведено дослідження показателів професійної ідентичності студенток стаціонара та заочного відділення, виявлено специфіку статусів ідентичності в виділених групах.

Ключеві слова: ідентичність, професійна ідентичність, образ Я, статуси професійної ідентичності.

Постановка проблеми. У сучасній Україні відбуваються глибокі зміни суспільства. Перетворення і реформування стосуються багатьох сфер суспільних відносин, у тому числі і тих, до сфери яких відносяться формування та підготовка фахівців. Вирішальним фактором прискорення науково-технічного прогресу є розвиток професійної ідентичності, яка показує, як співвідносить себе співробітник з професією та професійною групою наскільки швидко він орієнтуватися в професійних цінностях і освоює професійні знання.

У світлі останніх змін необхідно чітко уявляти, що підготовка висококласних фахівців необхідна не тільки суспільству з його постійно зростаючими вимогами до професіоналізму працівника, а й самій людині для якісної інтеграції в суспільстві, можливості знаходити себе в постійно мінливій структурі професійних відносин. Мобільність трудових ресурсів, здатність людей до зміни професій, рівень освіти і здатність до подальшого навчання виходять на перший план. Економічні та організаційні зміни останніх років спричинили зміни в характері взаємовідносин між професійними навчальними закладами та підприємствами, а також державними і недержавними організаціями у питаннях підготовки фахівців

Сьогодні відсутня система розподілу випускників навчальних закладів, а підприємства та організації самостійно вирішують свої кадрові проблеми. Це супроводжується, з одного боку, загальним скороченням чисельності випускників, які влаштовуються на роботу, а з іншого – більш високими вимогами до претендентів, де у багатьох випадках перевага віддається фахівцям з трудовим стажем і досвідом роботи. Отримання професійної освіти розглядається студентами як спосіб підвищення свого соціального статусу, оскільки воно все ж значно розширює можливості майбутнього працевлаштування. Багато випускників не можуть знайти роботу після закінчення ВНЗ і поповнюють ряди безробітних. Відзначається, що значна група молодих фахівців не вважають себе повноправними членами професійної спільноти і розглядають професійне середовище як місце роботи. Невідповідність рівня кваліфікації випускників вимогам роботодавців, відсутність досвіду прийняття самостійних рішень, недостатність знань, необхідних для роботи в ринкових умовах, відсутність практичних навичок з одержуваної професії – далеко не повний перелік проблем молодих фахівців. Проблему ефективної майбутньої трудової діяльності студентам необхідно вирішувати не тільки в площині отримання професійної освіти, а й за рахунок співвід-

несення себе з групою, що професійно працює в конкретній сфері.

Родоначалниками у вивченні професійної ідентичності стали зарубіжні психологи (Д. Сьюпер, Дж. Холланд, Ш. Бюллер та ін.). Вітчизняні дослідники звернулися до проблеми професійної ідентичності в кінці 90-х рр. попереднього століття. Професійна ідентичність виступає як найважливіший аспект самосвідомості, вивчення якої є необхідним для оптимізації функціонування людини у відповідній сфері діяльності. Постановка проблеми професійної ідентичності, її структури і генезису, визначення психологічних підстав її розуміння є важливими завданнями також з тієї причини, що, як відзначається дослідниками, існує криза ідентичності в сучасних умовах. Найбільш значні роботи в даній сфері належать О.П. Єрмолаєвій, Л.Б. Шнейдер, Ю.П. Поваренкову, Н.Л. Івановій, М.М. Абдуллаєвій та іншим, які продемонстрували, що людина дійсно реалізує і розвиває свою ідентичність в професійній сфері.

Разом з тим, питання про етапи і рушійні сили процесу становлення професійної ідентичності продовжує залишатися відкритим. Маловивченими є і особливості становлення професійної ідентичності в різних умовах професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна вітчизняна та зарубіжна психологічна наука має достатньо великий багаж знань щодо проблеми професійної ідентичності. Якщо теоретичне та експериментальне осмислення, власне появу проблематики ідентифікації та ідентичності традиційно пов'язують з психологічними вченнями 20 століття, то багатосторонній, поліаспектний аналіз даної проблеми почався ще задовго до цього.

Традиційно введення в психологічний науковий обіг даного поняття пов'язують з діяльністю основоположника психоаналізу З. Фрейда. Однак, З. Фрейд говорив не про ідентичність як таку, а про ідентифікацію, під якою він розумів уподібнення Я чужому Я, внаслідок чого перше Я в певному сенсі поводить себе як інше, наслідує йому, приймає його до певної міри в себе. Ідентифікація - дуже важлива форма зв'язку з іншою особою, ймовірно, найбільша первісна, але вона не те ж саме, що вибір об'єкта [4].

Саме ж поняття «ідентичність», зведення якого почалася розробка проблеми ідентичності в психологічних дослідженнях, ввів в науковий обіг Е. Еріксон. Під ідентичністю він розумів відносно тривале, але не обов'язково стабільне сприйняття себе як унікального, когерентного, єдиного в часі суб'єкта [6].

У вітчизняній психології уявлення про ідентичність традиційно розвивалися в рамках досліджень самосвідомості і самовідношення, крім того, ідентичність розглядалася як один з аспектів формування уявлень людини про саму себе як про особистість. На сьогоднішній день завдяки зусиллям вітчизняних вчених (Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович,

Л.С. Виготського, І.С. Кона, О.М. Леонтьєва, М.І. Лісіної, В.С. Мерліна, В.С. Мухіної, Л.Д. Олійника, Л.С. Рубінштейна та ін.) склався певний категоріальний апарат у галузі вивчення самосвідомості [5].

При аналізі ідентичності психологи виділяють два її види: особистісну та соціальну, вважаючи при цьому особистісну вторинною, похідною порівняно з соціальною.

Розглядаючи професійну ідентичність в контексті співвідношення особистісної та соціальної, групової ідентичності, слід зазначити, що механізми соціальної ідентифікації, описані в роботах Н.Л. Іванової, Н.М. Лебедевої, Г.М. Андрєєвої, І.Ю. Дьяконова, М.Л. Бутівської та ін. цілком можуть бути застосовані до розгляду проблеми змісту і динаміки розвитку професійної ідентичності як конкретного випадку соціальної ідентифікації [1].

Л.Б. Шнейдер визначає професійну ідентичність як категорію, яка відноситься до усвідомлення своєї приналежності до певної професії і певної професійної спільноти. Сутність професійної ідентичності вона вбачає в самостійній і відповідальній побудові свого професійного майбутнього, що передбачає високу готовність смислових і регуляторних основ поведінки в ситуації невизначеності професійного майбутнього, що наближається, здійснювати особистісне самовизначення, інтегруватися в професійне співтовариство і формувати уявлення про себе як про фахівця [5].

Ю.П. Поваренков пропонує розуміти професійну ідентичність, по-перше, як провідну тенденцію професійного становлення особистості і показник рівня розвитку суб'єкта професійного шляху, по-друге, як певний емоційний стан людини, що має яскраво виражене позитивне забарвлення, і, по-третє, як підструктуру особистості, представлену на рівні суб'єкта професійного шляху у формі функціональної системи, орієнтованої на досягнення професійної ідентичності [3]. Саме ж поняття професійної ідентичності розуміється автором як «значущість для індивіда професії і професіоналізації в цілому як засобу задоволення своїх потреб та реалізації, розвитку потенціалу» [3, с. 87]. Таким чином тут, як і у Л.Б. Шнейдер, співвідношення понять професія і професійна ідентичність визначається тим, що професія є формою діяльності людини, в умовах якої і відбувається розвиток професійної ідентичності.

Професійна ідентичність, на думку І.С. Кона, як і етнічна є найбільш затребуваним видом соціальної ідентичності в сучасних умовах. Зміна соціально-економічного укладу життя суспільства супроводжується не тільки зміною соціальних ролей, але і появою нових вимог до професії, організації діяльності. Соціально-економічні умови відображаються у всіх сферах життя суспільства. Тому з'являються нові вимоги до професіонала [2].

Отже, на основі проведеного аналізу різних підходів ми будемо розглядати професійну ідентичність як результат процесів професійного

самовизначення, персоналізації та самоорганізації, що виявляється в усвідомленні себе представником певної професії, і відбивається в когнітивно - емоційно - поведінкових самоописах. На основі робіт Л.Б. Шнейдер, ми вважаємо професійну ідентичність переживанням і усвідомленням своєї приналежності до певної професійної спільноти, ідентифікацією з нею, яка перетворює людину з біологічної особини в соціального індивіда і особистість, що дозволяє їй оцінювати свої соціальні зв'язки в термінах «Ми» і «Вони», здійснювати особистісне самовизначення, інтегруватися в професійне співтовариство і формувати уявлення про себе як про фахівця.

Розглянувши визначення поняття професійної ідентичності ми можемо на їх основі зробити ряд висновків. З одного боку, професійну ідентичність можна визначити як один з видів ідентичності соціальної в тому сенсі, що вона полягає в ідентифікації людини з певним професійним співтовариством, з професією як соціальним інститутом. З іншого боку, професійна ідентичність є продовженням більш загального особистісного самовизначення людини, коли професія є лише одним із засобів соціалізації та індивідуалізації людини. Але так чи інакше, професійна ідентичність завжди розвивається в умовах певного професійного співтовариства, з яким людина себе ідентифікує, приймаючи його цінності, норми, правила, тощо.

Проводячи подальший аналіз змісту професійної ідентичності, Ю.П. Поваренков виділив так звані «індекси професійної ідентичності» і позначив їх наступним чином: «задоволеність працею, професією, професійна самооцінка, сформованість професійного менталітету, ціннісно-орієнтаційна єдність і ряд інших» [3, с. 107]. Використовуючи, зазначені «індекси», можна зробити висновок про ступінь сформованості професійної ідентичності та особливості її розвитку. Причому компонентний склад професійної ідентичності не змінюється на різних стадіях професійного розвитку. У різні періоди професійного розвитку відбувається їх нерівномірне формування, а якості провідних виступають ті чи інші компоненти професійної ідентичності.

Л.Б. Шнейдер представила статуси професійної ідентичності, які можна розглядати як рівні її розвитку, сформованості:

- Досягнута ідентичність - формується на основі сукупності особистісно значущих цілей, цінностей і переконань, пережитих як особистісно значущі, що забезпечують усвідомленість життя. Вона проявляється у позитивному оцінюванні власних якостей і зв'язків з суспільством;
- Мораторій - статус кризи ідентичності. Його характеризує високий рівень особистісної тривожності і більш високий рівень розвиненості інтелекту і життєвих інтересів, на відміну від менш розвинених статусів самовизначення;

- Передчасна ідентичність - характеризується відсутністю самостійних життєвих виборів і, як наслідок, відсутністю усвідомлення ідентичності;

- Дифузна ідентичність - визначається відсутністю міцних цілей, цінностей і переконань, а також спроб їх формування. Людина на цій стадії може перейти до «мораторію», а пізніше - до «досягнутої ідентичності», а може назавжди залишитися на стадії «дифузії». Знаходження на цій стадії призводить до формування середнього ступеня незадоволеності собою (сумніви в цінності своєї особистості), що межує з байдужістю до себе;

- Помилкова ідентичність - стабільне заперечення своєї унікальності або її амбітне підкреслення в сторону гіпертрофованості, яке поєднується з ригідністю Я-концепції, неприйняттям критики на свою адресу, низькою здатністю до рефлексії тощо [5].

Л.Б. Шнейдер вказує, що більшість дослідників трактують ідентичність як результат якогось процесу (самопізнання, саморозуміння, отожднення, ідентифікації-відчуження тощо). У руслі даного трактування ми розуміємо професійну ідентичність студентів як результат цілеспрямованої активності суб'єкта в рамках навчально-професійної діяльності, що характеризує значимість для студента професії як засобу задоволення своїх потреб. Професійна ідентичність студента - це єдність уявлень про себе, емоційних переживань і усвідомленої активності, пов'язаних з набуттям професії, на основі якого з'являється почуття тотожності з самим собою як майбутнім фахівцем. Система уявлень про самого себе в рамках професійної ідентичності студента містить уявлення про себе як про майбутнього фахівця (який належить до певної професійної групи), про свої професійні та навчально-професійні цілі, про свої можливості що до реалізації цих цілей [5].

Постановка завдання. В зв'язку з вищезазначеним, процес вивчення особливостей професійної ідентичності студентів вищого навчального закладу передбачає вивчення змістовних характеристик та статусів ідентичності досліджуваних. Ми припускаємо, що можливо виділити і описати психологічні особливості професійної ідентичності студентів, які навчаються на стаціонарі та на заочному відділенні.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось в Національному університеті цивільного захисту України зі студентами соціально-психологічного факультету (27 осіб) та слухачами заочного факультету тієї ж спеціальності (18 осіб).

Для виявлення показників професійної ідентичності досліджуваних було використано дві методики: модифікована методика «20 висловлювань» М. Куна та Т. Макпартланда; методика вивчення статусів професійної ідентичності (А.А. Азбель, А.Г. Грецов).

Потрібно відзначити, що в структуру узагальненого образу Я студента входить не тільки знання свого зовнішнього вигляду, знання про свої найрізноманітніші якості, здібності, характер, переконання, а й уявлення про ті властивості особистості, які є професійно цінними. Вивчення уявлення про себе студентів показує, що воно відображає ряд елементів, які складають так звану професійну ідентичність, в структуру якої входять: усвідомлення своєї приналежності до певної професійної спільноти; знання, думки про ступінь своєї відповідності професійним еталонам; знання людини про ступінь її визнання у професійній групі; знання про свої сильні і слабкі сторони як професіонала, про шляхи вдосконалення, про ймовірні зони успіхів і невдач; уявлення про себе та свою роботу в майбутньому; співвіднесеність професійної діяльності та образу Я.

Тому постає важливість проведення дослідження професійної ідентичності на цьому етапі професійного становлення та виявлення її особливостей у студентів стаціонару і працюючих студентів.

Результати, отримані за методикою «Хто Я», свідчать, що особистісні якості досліджуваних студентів багато в чому відповідають вимогам спеціальності. Найбільш часто в їх самоописах зустрічаються такі якості, як доброта, чуйність, товариськість, активність, стресостійкість. Якості, які можуть негативно позначитися на обраній досліджуваними сфері діяльності: егоїстичність, запальність, імпульсивність. Однак, за результатами даного дослідження можна припустити, що у більшості студентів, які прийняли участь у дослідженні сформувалася достатня кількість особистих якостей, які будуть корисними майбутньому фахівцю у професійній діяльності.

При цьому слід відмітити, що найбільша кількість відповідей досліджуваних на питання «Хто Я» виявлена за показником «соціальне Я» (студентка, дочка, подруга тощо). У самоописах досліджуваних присутні досить багато ідентифікацій зі своєю соціальною роллю, а також нейтральне або емоційно-позитивне позначення своєї статі (дівчина, красива дівчина). Такі показники характеризують наших досліджуваних як дорослих, сформованих індивідів.

Досить високий середній бал ми отримали за показниками «діяльне» та «рефлексивне» Я. Це означає, що студентки доволі часто в самоописах використовують фрази «хороший працівник», «лінива», «трудолюбива» тощо. Ці твердження доводять, що студентки, які приймали участь у дослідженні, добре усвідомлюють діяльну природу особистості. Високі показники по рефлексивному Я (соня, повільна, розумна, весела тощо) свідчать про достатній рівень просування досліджуваних на шляху освоєння професії, адже вони – майбутні психологи або, принаймні, працюють з людьми

Такий компонент як «професійне Я» в середньому нараховував лише по 3-4 якості, що відносяться до професійної сфери діяльності

(психолог, майбутній фахівець своєї справи, спеціаліст). Такі дані можуть свідчити про, на жаль, недостатній рівень професійної ідентифікації наших досліджуваних. Але, оскільки вони є лише студентками, такі дані все ж можна вважати задовільними.

Викликає занепокоєння, що 6 % досліджуваних продемонстрували проблемну ідентичність, що відображається в твердженнях: я ніхто, не знаю – хто я. Проблема ідентичності припускає відсутність у індивіда чіткого уявлення про себе самого і про своє становище в соціумі щодо різних соціальних груп.

В ході дослідження були також виявлені відмінності у показниках досліджуваних груп (студентки стаціонару і заочного відділення). Так, суттєво вищими (на рівні $p \leq 0,05$) є показники 1 групи за показником «соціальне» Я, що свідчить про добру соціальну ідентифікацію в обох групах (а за цим показником в обох групах показник найвищий), але в другій групі він нижчий тому, що тут самоописи досліджуваних стосувались і інших сфер.

Натомість, значно вищими (на рівні $p \leq 0,05$) є показники студенток заочного відділення за показником «професійне» Я. Такі результати ми пов'язуємо зі здійсненою цими студентками професійною діяльністю, а загальні низькі бали – з тим, що ця діяльність не за отриманою спеціальністю.

Що стосується результатів, які були отримані за другою з названих вище методик, то тут найбільш вираженим для наших досліджуваних виявився статус мораторію професійної ідентичності. Стадія мораторію - це статус ідентичності, при якому людина перебуває в стані кризи ідентичності та активно намагається вирішити його, пробуючи різні варіанти. Ця стадія зазвичай передбачає високий рівень тривожності і недостатній рівень самоповаги. Такий стан характерний для людини, що досліджує альтернативні варіанти професійного розвитку та активно намагається вийти з цього стану, прийнявши осмислене рішення щодо свого майбутнього. Ці дівчата розмірковують про можливі варіанти професійного розвитку, «приміряють» на себе різні професійні ролі, прагнуть якомога більше дізнатися про різні варіанти професійної самореалізації та шляхи їх досягнення. Але при цьому слід відмітити, що у цих досліджуваних все ще не сформована дійсна професійна ідентичність. Такі дані ми можемо пояснити тим, що наші досліджувані ще навчаються у ВНЗ та не працюють за спеціальністю.

Викликає занепокоєння той факт, що 14,1 % студентів, які прийняли участь у нашому дослідженні, мають невизначену ідентичність, яка характеризується відсутністю певних професійних цілей і планів та зусиль по їх формуванню, побудові варіантів свого професійного розвитку. Такий статус буває у досліджуваних, які звикли жити поточними бажаннями, недостатньо усвідомлюють важливість свого професійного розвитку.

Приблизно однакова кількість досліджуваних (23,3 % та 21,5 %) продемонстрували нав'язану та досягнуту ідентичність. Це означає, що чверть від студенток, які склали нашу вибірку, вибрали свій професійний шлях, але зробили це не шляхом самостійних роздумів, а прислухавшись до думки авторитетів: батьків або друзів. На якийсь час це, як правило, забезпечує комфортний стан, дозволяючи уникнути переживань з приводу власного майбутнього. Але немає ніякої гарантії, що обрана таким шляхом професія відповідатиме інтересам і здібностям самої людини. Цілком можливо, що в подальшому житті це призведе до розчарування в зробленому виборі. Стосовно четвертого статусу – досягнутої ідентичності - ці досліджувані характеризуються тим, що вони готові зробити усвідомлений вибір подальшого професійного розвитку або вже його зробили. У них присутня впевненість у правильності прийнятого рішення про їх професійне майбутнє. Цим статусом володіють дівчата, які пройшли через «кризу вибору» і самостійно сформували систему знань про себе і про свої професійні цінності, цілі і життєві переконання. Вони можуть усвідомлено вибудовувати своє життя, тому що визначилися, чого хочуть досягти. Цього статусу досягло доволі багато досліджуваних, але, в основному, це студентки – заочниці, про що йтиметься далі.

Порівняння показників виділених груп довело, що для студенток-заочниць більш характерною є сформована професійна ідентичність, тоді як у студенток стаціонару частіше проявляється невизначена та нав'язана ідентичність (значущість відмінностей на рівні $p \leq 0,01$), що пов'язано з тими ж причинами, про які вже йшлося вище.

Висновки. Отже, дослідження показало, що студентки НУЦЗУ мають високий рівень особистої ідентичності та сформовані уявлення про себе як члена соціуму. Але, на жаль, у них недостатньо розвинена професійна ідентичність, чому заважає наявність проблемної ідентичності.

Більшість студенток, що прийняли участь у дослідженні досягли статусу мораторію, що означає, що вони вже визначились зі своєю професією, але знаходяться на стадії кризи, коли ще не сформовані точні професійні орієнтири і цілі. При цьому достатньо велика кількість досліджуваних продемонстрували невизначену та нав'язану ідентичність, що означає, що вони знаходяться ще на початку формування своєї професійної ідентичності.

Порівняння показників професійної ідентичності у студенток стаціонару та студенток заочного відділення довело наявність суттєвої різниці між групами та дозволило показати особливості ідентичності у студенток, що працюють. У них суттєво вище показники професійного та діяльного Я і нижче показники соціального Я. Крім того, для студенток, що працюють більш характерною є сформована професійна ідентичність, тоді як у студенток стаціонару частіше проявляється невизначена та нав'язана ідентичність.

Перспективи дослідження ми вбачаємо в виявленні особливостей професійної ідентичності на різних етапах професіоналізації та характеристиці структурних компонентів даного утворення. Важливим є також питання про критерії, показники та умови формування у студентів професійної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заковоротная М.В. Идентичность человека: социально-философские аспекты. / М.В. Заковоротная. - Ростов /Д: Северо-Кавказский науч. центр высш. школы, 1999. – 221 с.
2. Кон И.С. Междисциплинарные исследования. Социология. Психология. Сексология. Антропология / И.С. Кон. – М.: Издательство Феникс. 2006. – 626 с.
3. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. / Ю.П. Поваренков. - М.: Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
4. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. / З. Фрейд. - М.: Наука, 1989. - 456 с.
5. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность / Л.Б. Шнейдер. – М: МОСУ, 2004. – 386 с.
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. /Э. Эриксон - М.: Прогресс, 1996. – 344 с

УДК 159.9

Швалб А.Ю., к. психол. н., викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ

Виноградова К., студентка НУЦЗУ

ЕКСПЕРТИЗА КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ ВЕДУЧОГО ТРЕНІНГУ З ВИКОРИСТАННЯМ ТАБЛИЦІ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИХ КРИТЕРІЇВ

У статті розглядається практика використання диференційованих оціночних критеріїв при проведенні психологічної експертизи кваліфікаційного рівня провідного тренінгу. Аналізуються проблеми, що виникають при проведенні експертизи. Наводяться конкретні приклади критеріїв з описом принципу оцінювання.

Ключові слова: експертиза, ведучий, тренінг, диференційовані критеріїв.

В статье рассматривается практика использования дифференцированных оценочных критериев при проведении психологической экспертизы квалификационного уровня ведущего тренинга. Анализируются проблемы, возникающие при проведении экспертизы. Приводятся конкретные примеры критериев с описанием принципа оценивания.